

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-3>

УДК 314.1:330.3(477)

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ З КРИЗИ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ЇЇ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE: PROSPECTS FOR OVERCOMING THE CRISIS AND MINIMIZING ITS IMPACT ON THE COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Петрівський Олексій Олегович

кандидат економічних наук,

Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9466-9324>**Petrivskyi Oleksii**

Kyiv National University of Technology and Design

Демографічна криза в Україні, загострена війною 2022 року, масовою еміграцією, різким падінням народжуваності, втратами трудових ресурсів і стрімким старінням населення, створює довгострокові загрози для економічного розвитку. У статті проаналізовано сучасні демографічні тенденції: зростання природного скорочення населення, масштабний відтік громадян за кордон, трансформацію вікової структури та втрату людського капіталу. Особливу увагу приділено впливу воєнних чинників на динаміку населення та їх економічним наслідкам. Розглянуто міжнародний досвід підтримки народжуваності, стимулювання репатріації та інтеграції мігрантів, а також збереження активного трудового потенціалу в умовах демографічного спаду. Запропоновано практичні рекомендації щодо формування комплексної демографічної політики України, її інтеграції у стратегію післявоєнного розвитку та економічної відбудови держави.

Ключові слова: демографічна криза, трудові ресурси, економічний розвиток, народжуваність, міграція, старіння населення, повоєнна економіка.

The demographic crisis in Ukraine has reached a critical stage, exacerbated by the full-scale war of 2022, mass emigration, a dramatic decline in birth rates, significant losses in labor resources, and accelerated population ageing. This article provides an in-depth analysis of the current demographic situation in Ukraine and outlines its multifaceted impact on the country's economic development. It presents updated statistical data and trends, illustrating the transition from long-term natural population decline to an unprecedented outflow of citizens abroad and fertility rates that have now fallen to one of the lowest levels globally. Special attention is devoted to the demographic consequences of the ongoing war – human casualties, large-scale displacement, and structural shifts in the population and the ways in which these factors intensify risks to Ukraine's post-war economic recovery and resilience. Furthermore, the article analyzes the international experiences of leading countries in combating demographic decline, promoting fertility, and fostering greater population engagement in social life. The methodological framework of this study is grounded in the analysis of academic literature, statistical data from government bodies and international organizations. Based on this comprehensive analysis, the article formulates practical recommendations for the development of an integrated demographic policy for Ukraine, aimed at overcoming the current crisis and mitigating its long-term negative effects on economic growth and sustainable development. Addressing Ukraine's demographic challenges requires systemic, coordinated action across multiple policy domains, including economic, social, healthcare, and migration policies to ensure the restoration of human capital, the revitalization of the labor market, and the creation of favorable conditions for population renewal. In this context, a forward-looking demographic policy should be recognized as a key pillar of Ukraine's long-term national strategy for economic resilience, security, and prosperity in the 21st century.

Keywords: demographic crisis, labor resources, economic development, fertility, migration, population ageing, post-war economy.

Постановка проблеми. Сучасна демографічна ситуація в Україні набула критичного характеру, трансформувалась із суто демографічної проблеми у чинник, що безпосередньо впливає на національну безпеку, соціально-економічний розвиток і стратегічні перспективи держави. Різне скорочення населення внаслідок негативного природного приросту, масової еміграції, старіння населення та наслідків повномасштабної війни 2022 року створює системні загрози для економіки України. Дефіцит трудових ресурсів, зростання демографічного навантаження, дисбаланси статеві-вікової структури та втрата інтелектуального капіталу можуть суттєво стримувати післявоєнну відбудову країни, уповільнювати економічне зростання й підвищувати соціальну залежність від зовнішньої допомоги.

Водночас Україна ще не має цілісної, довгострокової та багаторівневої демографічної політики, що враховувала б масштаби поточних викликів і найкращі міжнародні практики. Відсутність системного підходу ризикує закріпити депопуляційні тренди на десятиліття вперед, обмежити конкурентоспроможність країни та посилити соціально-економічні дисбаланси.

Таким чином, постає науково-практична проблема: необхідність розроблення та впровадження комплексної демографічної стратегії, спрямованої як на мінімізацію негативних ефектів демографічної кризи, так і на формування стійких передумов для відтворення людського потенціалу в умовах післявоєнного розвитку України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Піднята проблема безпосередньо корелює як із теоретичними дослідженнями демографічного переходу так і з практичними завданнями формування сучасної соціально-економічної політики. На науковому рівні вона вимагає глибокого міждисциплінарного аналізу демографічних трендів, економічних ефектів старіння населення, моделей стимулювання народжуваності, управління міграційними потоками та адаптації до старіння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням демографічних криз та їх впливу на економічний розвиток держав присвячені праці провідних вітчизняних вчених, зокрема Е. Лібанової, О. Макарової, фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України [6; 9; 17]. Проблематика економічних наслідків старіння населення та

скорочення трудового потенціалу ґрунтовно висвітлена у працях зарубіжних дослідників: F. W. Notestein [4], N. Maestas [4], A. Hansen, L. Summers [5]. Моделювання сценаріїв демографічного майбутнього України здійснено фахівцями Об'єднаного дослідницького центру ЄС (JRC) [8]. Питання впливу міжнародної міграції на демографічний баланс досліджували експерти Світового банку [11; 12] та аналітичного центру "Український інститут майбутнього" [9]. Водночас, специфіка розроблення та впровадження комплексної демографічної політики в умовах поствоєнної трансформації суспільства України потребує подальшого ґрунтовного дослідження та інтеграції міжнародного досвіду у національну практику.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проведено комплексне дослідження демографічної ситуації в Україні, з акцентом на сучасних викликах, зумовлених війною та іншими чинниками, а також аналіз стратегій, які можуть сприяти виходу з демографічної кризи і пом'якшенню її впливу на розвиток економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічні процеси грають важливу роль у соціально-економічному розвитку держави. Розмір та структура населення визначають трудовий потенціал, обсяг внутрішнього ринку, навантаження на систему соціального забезпечення та темпи економічного зростання. В останні десятиліття Україна зіткнулася з тривалим депопуляційним трендом: після здобуття незалежності у 1991 році з населенням близько 51,5 млн осіб, станом на початок 2022 року в Україні (без урахування окупованих територій) проживало лише близько 37 млн осіб [1]. Ця негативна динаміка різко погіршилася внаслідок повномасштабної війни, розв'язаної Росією у 2022 році, яка спричинила безпрецедентний відтік населення та гуманітарну кризу. Повномасштабна війна спричинила демографічний шок. Станом на кінець 2024 року ООН оцінила сукупні втрати населення України приблизно у 10 мільйонів осіб (близько чверті довоєнної чисельності) [2] – внаслідок загибелі людей, різкого падіння народжуваності та масової міграції. За оцінками Міністерства юстиції, на середину 2023 року кількість смертей у країні втричі перевищувала кількість народжень [3].

Класична теорія демографічного переходу Френка В. Нотестіна описує закономірності зниження народжуваності і старіння населення в процесі розвитку суспільства, однак

сучасні дослідження акцентують увагу на тому, що надто стрімке старіння може мати суттєві негативні економічні наслідки. Зокрема, економістка Ніколь Маестас на основі емпіричного аналізу дійшла висновку, що кожне 10% зростання частки осіб віком 60+ років призводить до зниження темпів зростання ВВП на душу населення приблизно на 5,7% [4]. Це зумовлено насамперед скороченням позиції робочої сили в економіці та певним зменшенням продуктивності праці внаслідок старіння робочої сили. Таким чином, тенденція до старіння населення без належної компенсації (наприклад, через зростання продуктивності чи залучення додаткових трудових ресурсів) здатна викликати уповільнення економічного зростання і навіть явище «секулярної стагнації», про що застерігав свого часу А. Гансен та Л. Саммерс [5].

Іншим важливим аспектом є вплив демографії на стійкість пенсійної та соціальної систем. Швидке старіння населення підвищує навантаження на державні фінанси через зростання видатків на пенсії та охорону здоров'я, водночас скорочуючи базу платників податків. В Україні ці ризики досить чітко проявляються: на тлі різкого скорочення числа платників внесків до Пенсійного фонду держава вимушена покривати дефіцит бюджету соціальних фондів за рахунок в тому числі і зовнішньої допомоги. За даними ООН, вже станом на 2021 рік Україна входила до переліку країн з найшвидшим скороченням населення у світі [6]. Вітчизняні демографи, зокрема, Е. Лібанова та О. Макарова неодноразово наголошували на небезпечному поєднанні чинників: екстремально низької народжуваності (близько 1,2 дитини на жінку до 2021 року), високої смертності працездатного населення та масової трудової еміграції молоді. Перед початком війни 2022 р. співвідношення народжуваності і смертності в Україні було критичним – лише 39 народжень на 100 смертей у січні 2022 р. – що свідчило про глибоку демографічну кризу навіть без урахування війни [7].

Аналітики Об'єднаного дослідницького центру ЄС (JRC) змодельовали чотири сценарії демографічного майбутнього України залежно від тривалості війни та масштабів повернення мігрантів. У всіх сценаріях передбачається подальше скорочення населення до середини століття: від ~21% (за оптимістичного швидкого відновлення і припливу мігрантів) до ~31% (за умови тривалого конфлікту та мінімального повернення насе-

лення) зменшення чисельності населення до 2052 року [8]. Українські експерти дають подібні прогнози: зокрема, Елла Лібанова, директор Інституту демографії та соціальних досліджень, прогнозує, що до 2030 року населення України може скласти лише 24–32 млн, а суспільство стане одним з найстаріших у Європі [9].

Деякі країни (США, Канада, Австралія) компенсують природне старіння населення активним залученням іммігрантів, що підтримує зростання населення і економіки. Наприклад, Канада протягом 2010-х щороку приймала іммігрантів в обсязі ~1% від населення, завдяки чому у 2022 р. досягла рекордного приросту населення на 2,7% попри низьку народжуваність [10]. В Європі Німеччина та країни Скандинавії також використовують імміграцію як засіб пом'якшити дефіцит кадрів і доглядати за старіючими громадянами. Водночас, Україна історично не була країною-реципієнтом іммігрантів; навпаки, за даними Світового банку та ООН, вона входила до топ-10 постачальників мігрантів у світі [11]. В останні роки перед війною 2022 р. близько 2-3 млн українців постійно працювали за кордоном, переважно в країнах ЄС і РФ, що істотно стримувало зростання економіки, але водночас приносило значні обсяги грошових переказів (до 8% ВВП) [12].

Населення України уже понад три десятиліття невинно скорочується. Ще у 2000 році коефіцієнт природного приросту становив близько -7,6‰ (на 1000 жителів), тобто щорічно населення скорочувалося на сотні тисяч осіб [13]. Незначне поліпшення спостерігалось в середині 2000-х, коли внаслідок певної економічної стабілізації та введення державних виплат при народженні дітей народжуваність тимчасово зросла. Так, після різкого падіння у 1990-х (до ~376 тис. народжень у 2001 р.), кількість народжень збільшилася до 512,5 тис. у 2009 році [14]. Проте цей ефект виявився короточасним – вже з 2010 року народжуваність знову знизилася. У 2020 році в Україні народилося лише ~293 тис. дітей, що було антирекордом за всю новітню історію (нижче показників навіть 1990-х років), тоді як кількість померлих того року перевищила 600 тис. У 2021 році ситуація ще більше погіршилася через пандемію COVID-19: народжень ~272 тис., смертей ~714 тис., природне скорочення досягло 442 тис. за рік [15]. Це означає, що на 100 померлих припадало лише 38 новонароджених – надзвичайно низький коефіцієнт, який свідчить про демо-

графічне виснаження, що тривало навіть без урахування воєнних втрат.

Паралельно відбувався інтенсивний міграційний відтік населення. Починаючи з 1990-х років Україна перетворилася на донора робочої сили для сусідніх країн. Якщо у 1990-ті основним напрямком трудової міграції була Росія, то з 2000-х дедалі більше українців виїжджали на заробітки до країн ЄС (насамперед Польщі, Італії, Чехії). Станом на кінець 2021 року громадянам України було видано 1,57 млн дозволів на проживання в країнах ЄС, з них понад 650 тис. – у Польщі [16]. Відповідно, ще до 2022 року демографічний портрет України відзначався наступними негативними рисами: низька народжуваність (коефіцієнт 1,2 у 2021 р.), висока смертність (особливо серед чоловіків працездатного віку), масова еміграція молоді та сімей, старіння населення (частка осіб віком 65+ сягнула ~17% у 2020 р. при середньому віці населення ~41 рік) [17].

Повномасштабна війна 2022 року значно посилила ці тенденції. В демографічному вимірі війна вибірково «вимиває» саме молоде чоловіче населення, поглиблюючи гендерний дисбаланс і дефіцит працездатних чоловіків. Крім того, мільйони українців були змушені покинути свої домівки. Частина з них згодом повернулася, однак значна кількість залишилася за кордоном. Станом на кінець 2024 року за кордоном все ще перебувають близько 5,1 млн українських біженців (не враховуючи трудових мігрантів попередніх хвиль) [18]. За офіційними даними близько 2,8 млн українців опинилися в Росії (часто примусово депортовані з окупованих територій) [19]. Близько 5–7 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), перемістившись із зони бойових дій до відносно безпечніших областей (Західна та Центральна Україна). Ці внутрішні міграції призвели до різкого перерозподілу населення: східні та південні регіони знелюдніли (в деяких громадах залишилися фактично одні літні люди), тоді як в інших регіонах населення тимчасово збільшилося за рахунок ВПО, що створило додатковий тиск на місцеві ресурси.

Народжуваність під час війни зазнала різкого падіння. Молоді пари відклали плани народження дітей через невпевненість у майбутньому, і розділення сімей (чоловіки мобілізовані або залишились в Україні, жінки виїхали як біженки), економічні труднощі та психологічний стрес. У 2022 році в Укра-

їні народилося на 30% менше дітей, ніж у 2021 році. За попередніми даними, кількість народжених у 2022 р. становила близько 190 тисяч – це майже втричі менше, ніж кількість померлих за рік. Такий обвал народжуваності зробив сумарний коефіцієнт народжуваності меншим за 1,0 – Україна увійшла до числа країн з найнижчою народжуваністю у світі [20]. Все це відбувалося на тлі і без того низької очікуваної тривалості життя в Україні (близько 72 років у 2020 р., одного з найнижчих показників у Європі) [15] і високої смертності чоловіків працездатного віку (через війни, нещасні випадки, хвороби, алкоголізм тощо). Як показує досвід усіх великих військових конфліктів, після завершення бойових дій, певний період зберігається підвищена смертність через наслідки поранень, інвалідність, нездорові умови життя воєнного часу і психологічні травми.

За оцінками, з близько 11,1 млн чоловіків віком 25-60 років в Україні у 2024 році тільки ~3,7 млн були доступні для цивільного ринку праці, решта перебували на службі, були звільнені від мобілізації як критичні фахівці або стали непридатними до військової і трудової діяльності через поранення чи інвалідність. Це означає колосальне навантаження на тих, хто працює: фактично ~9,5 млн зайнятих українців змушені утримувати 23 млн населення, яке не працює (діти, пенсіонери, безробітні, утриманці тощо). Демографічне навантаження (співвідношення утриманців до працюючих) сягнуло надзвичайно високого рівня – приблизно 2,4:1, тоді як у Європі цей показник зазвичай близько 1:1 [21]. Це частково пояснює, чому Україна наразі потребує значної фінансової підтримки ззовні для виконання соціальних зобов'язань (виплати пенсій, зарплат бюджетникам і допомоги), адже внутрішніх платників податків різко поменшало.

За даними ООН, вікова структура населення України станом на 2023 рік демонструє вузьку основу (невелику частку дітей та молоді) і широку верхівку (значну частку літніх людей), що видно на віковій піраміді (рис. 1).

На даній піраміді населення помітно, що вікові групи 0–14 років значно менші за групи 50+ років. Синім кольором позначено чоловіче населення, червоним – жіноче; видно суттєве «просідання» чисельності чоловіків у віковому інтервалі приблизно 20–40 років. Це відображає наслідки як багаторічної еміграції, так і воєнних втрат, що непропорційно вплинули на чоловіче населення моло-

Ukraine ▼

2023

Population: 37,732,835

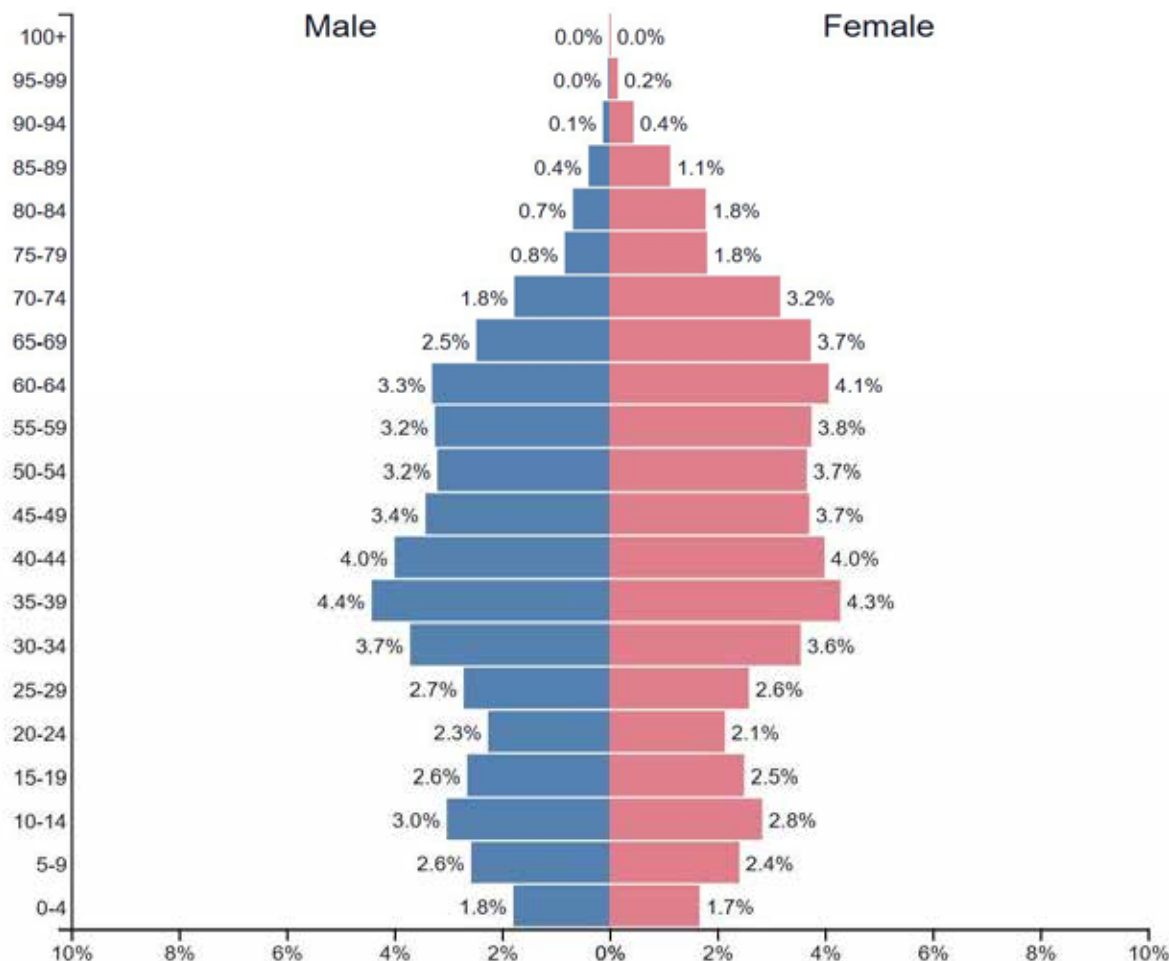

Рис. 1. Вікова піраміда [22]

дого віку. Натомість жіноче населення у віці 20-35 років частково виїхало за кордон, але багато жінок повертаються або залишаються з дітьми за межами країни, що теж зменшує цей сегмент на піраміді. Найбільш чисельними в Україні нині є вікові групи 50–70 років (народжені у 1950–1970-х рр.), а також 30–35 років (покоління 1980-х). Така піраміда свідчить про демографічне старіння: вже зараз медіанний вік українців перевищує 40 років, а частка населення віком 65+ продовжує зростати. За прогнозами, навіть за відносно оптимістичного сценарію, до 2040 року частка осіб 65+ може сягнути понад 21%. Це ставить Україну в ряд «найстаріших» націй Європи за структурою населення. Демографічна криза з суто наукової категорії перейшла у практичну площину національної безпеки та економічного

виживання. Подальше ігнорування цих тенденцій безпосередньо загрожує успішності повоєнної відбудови та довгостроковому розвитку країни.

Описані демографічні зрушення вже сьогодні відчутно позначаються на економічній ситуації і формують виклики на майбутнє. Найбільш безпосередній ефект – це скорочення трудових ресурсів. Роботодавці відзначають брак фахівців, особливо у сферах будівництва, виробництва, медицини, освіти – адже помітна частка професіоналів виїхала або воює [23]. Уже сьогодні є очевидним «кадровий голод» у галузях, критичних для відбудови (інженери, будівельники, водії, електрики тощо) і прогнозується його поглиблення по мірі початку масштабного відновлення інфраструктури.

Скорочення населення також веде до зниження обсягів внутрішнього споживання: зменшується внутрішній попит на товари і послуги, що може стримувати зростання ВВП і інвестиції.

Ще один наслідок – зниження інноваційного та людського капіталу. Виїзд за кордон значної частини молоді, студентів, висококваліфікованих фахівців (IT-індустрія, науковці, лікарі) означає втрату інтелектуального потенціалу, який міг би сприяти зростанню економіки. Навіть якщо частина з них повернеться, значна частина залишиться за кордоном назавжди, тим самим Україна втрачає ті інвестиції, які були вкладені в їхнє навчання і виховання. Крім того, психологічні травми війни (ПТСР, депресії), особливо серед військових і дітей, можуть у майбутньому знижувати продуктивність праці та потребуватимуть додаткових ресурсів на реабілітацію. Зростання кількості людей з інвалідністю (за оцінками, війна на початок 2024 року додала ~300 тис. нових інвалідів серед військових і ~2,7 млн серед цивільних через поранення та хвороби, і ці цифри очевидно зростатимуть, що створює додаткові виклики для ринку праці та соціальної сфери [24].

Демографічна динаміка формує кумулятивно-негативну петлю впливу на економіку: скорочення чисельності працездатного населення зумовлює уповільнення економічного зростання та зниження обсягів ресурсів, доступних для стратегічного розвитку. У свою чергу, це поглиблює соціально-економічну нестабільність, стимулює нові хвилі еміграції та сприяє падінню рівня народжуваності внаслідок поширення суспільного песимізму й невизначеності щодо майбутнього. Подолання цього замкненого кола потребує системної та цілеспрямованої демографічно орієнтованої державної політики, спрямованої на мінімізацію негативних трендів і мобілізацію наявних резервів задля покращення показників відтворення населення.

Перед Україною постає завдання сформувати та реалізувати комплексну демографічну стратегію, аби зупинити депопуляцію і закласти основи для відновлення людського потенціалу. Враховуючи масштаб викликів, необхідні заходи за кількома напрямками одночасно – стимулювання народжуваності, зниження смертності, управління міграцією, адаптація до старіння тощо. Нижче наведено ключові стратегії та їх реалізація в інших країнах, а також можливості застосування в Україні:

– стимулювання народжуваності та підтримка сімей. Більшість європейських країн з низькою народжуваністю впроваджують політики підтримки родин: пряму фінансову допомогу при народженні дитини, щомісячні виплати на дітей, податкові пільги для багатодітних сімей, тривалі оплачувані декретні відпустки, забезпечення доступного дошкільного виховання і гнучких умов праці для батьків. Як показав досвід Франції, де подібна політика послідовно реалізується понад 80 років, ефект хоч і відносно помірний у розрахунку на одну сім'ю (+0,1-0,2 до коефіцієнта народжуваності), але суттєвий у масштабі поколінь [25]. У 2005–2009 роках в Україні держава запровадила комплекс заходів із підтримки народжуваності – значне підвищення допомоги при народженні, програма «паунок малюка», що спричинило короточасне збільшення рівня фертильності (з $\approx 426\ 100$ у 2005 до $\approx 512\ 500$ у 2009 році) [26]. Проте ці ініціативи виявилися недостатніми для вирішення глибоких структурних проблем: дефіциту доступних місць у дитсадках, житлових труднощів молодих сімей і низьких рівнів доходів, що обмежило їхній тривалий ефект на демографічну стабілізацію. Це означає, що стимулювання народжуваності має бути частиною ширшої сімейної політики, включно з підвищенням доступності житла і освіти.

– в цьому ж контексті необхідно мінімізувати відтік молоді через програми працевлаштування випускників, підтримку молодіжного підприємництва, розвиток доступного житла (наприклад, іпотечні кредити під низький відсоток для молодих сімей).

– зниження смертності та продовження тривалості життя. Як вказано вище, висока смертність українців, особливо чоловіків, є давньою проблемою, що погіршилася війною. Після завершення активних бойових дій критично важливо зосередитися на оздоровленні нації. Тут доречний досвід таких країн, як Японія чи Південна Корея, які колись мали невисоку тривалість життя, але завдяки інвестиціям у медицину і профілактику досягли одних з найвищих її показників. Україні необхідна модернізація системи охорони здоров'я з акцентом на лікуванні серцево-судинних захворювань, реабілітації поранених і психологічній допомозі (адже мільйони громадян матимуть ПТСР). Уряд вже зараз закладає підвалини для зменшення смертності: йдеться про проекти відновлення зруйнованих лікарень, створення центрів реабілітації ветеранів, мобільні бригади психологічної допомоги тощо.

Припинення бойових дій саме по собі покращить умови життя і зніме багато факторів ризику, але повернути показники смертності до довоєнних рівнів вимагатиме цілеспрямованих зусиль і часу.

– заохочення повернення емігрантів та реінтеграція біженців. Мільйони українців нині перебувають за межами країни, і їхнє повернення могло б суттєво покращити демографічну та економічну ситуацію. Однак соціологічні опитування свідчать, що далеко не всі планують повертатися: за даними Центру економічної стратегії, лише близько 40–45% біженців однозначно налаштовані повернутися після війни [27]. Тому держава має розгорнути активну політику щодо діаспори і вимушених мігрантів. Вже зроблено перші кроки – у жовтні 2023 року створено спеціальне Міністерство з питань демографії та розвитку громад і територій, яке опікується також зв'язками з діаспорою. У країнах масового перебування українців (Польща, Німеччина, Чехія та ін.) відкриваються «Єдині (Unity) хаби» [28], що надають консультації та допомогу нашим громадянам – як для інтеграції на місці, так і для повернення на батьківщину. У контексті масштабної повоєнної міграції одним із ключових викликів для України стає необхідність конкуренції за власний людський капітал. Ефективна політика повернення передбачає формування сприятливого соціально-економічного середовища, здатного стимулювати реєміграцію. Зокрема, доцільним є впровадження спеціалізованих програм типу «Повернись і відбудуй країну», що можуть включати одноразові підйомні виплати, пільгове кредитування на започаткування бізнесу або придбання житла для громадян, які вирішили повернутися з-за кордону.

У середньостроковій перспективі процес інтеграції України до Європейського Союзу, з можливістю збереження права на проживання і працевлаштування в країнах-членах, залишатиметься фактором, що стимулює мобільність. Водночас, у разі створення на території України умов для безпечного і гідного життя – включно з доступом до ринку праці, житла, ефективної системи правосуддя і публічних послуг – більшість громадян з високою ймовірністю обиратимуть проживання в межах батьківщини. Таким чином, політика повернення є не лише демографічним інструментом, а й інтегральною складовою повоєнної модернізації та стратегічного успіху реформ.

– залучення іммігрантів. В умовах тривалого демографічного спаду та прогнозованого дефіциту робочої сили, Україна потребує стратегічного переосмислення ролі імміграції у формуванні трудових ресурсів. Попри те, що питання залучення іноземних працівників залишається порівняно новим і чутливим для українського суспільства, з урахуванням тенденцій, воно набуває дедалі більшої актуальності. За умов відсутності сталого зростання власного населення та збереження високої потреби в робочих кадрах у ключових секторах економіки, країна може трансформуватися із донора в реципієнта трудової міграції.

Досвід країн Центрально-Східної Європи (Польщі, Чехії, Угорщини) свідчить, що у відповідь на подібні виклики вони перейшли до проактивного залучення трудових мігрантів з економічно слабших держав, включаючи країни Азії та пострадянського простору.

Демографічна стратегія України на 2024–2030 роки, затверджена урядом, вперше офіційно передбачає можливість формування державної імміграційної політики з метою залучення іноземної робочої сили у випадку структурного дефіциту трудових ресурсів [29]. Водночас ключовим пріоритетом залишається повернення власних громадян, проте, за потреби, може бути розглянута імміграція з країн, культурно суміжних із Україною, зокрема держав із чисельною українською діаспорою (наприклад, в Латинській Америці або пострадянському просторі).

– адаптація до старіння населення. Навіть за найоптимістичніших сценаріїв Україна у наступні десятиліття матиме значну частку літніх людей. Це вимагає політики «active ageing», як її називають у ЄС – активного довголіття. По-перше, слід переглянути пенсійну систему: ймовірно, поступово підвищити реальний пенсійний вік. У багатьох країнах світу (Німеччина, Італія, Японія) пенсійний вік піднято до 65–67 років у відповідь на старіння. Україна також може стимулювати людей пенсійного віку залишатися економічно активними, принаймні частково – через гнучкі режими роботи, перекваліфікацію тощо. Освіта протягом життя та перенавчання літніх працівників дозволять пом'якшити втрати продуктивності. Потрібно розвивати галузі, орієнтовані на потреби даної вікової категорії (так звану «silver economy»): медичні послуги, догляд, виробництво товарів для літніх людей. Іншими словами, старіння населення потрібно не лише гальмувати (через підви-

щення народжуваності і приплив молоді), але й пристосуватися до нього, аби літні люди залишалися активними і не були тягарем для економіки.

— структурні економічні реформи з урахуванням демографії. Відбудова України після війни слугує унікальним шансом перезавантажити економіку — створити нові галузі (зелена енергетика, військово-технічний сектор, ІТ-кластери), які можуть привабити таланти і капітал з-за кордону. Успішна післявоєнна відбудова України є ключовим фактором, що може стимулювати повернення біженців та уповільнення еміграційних процесів. У цьому контексті демографічна політика не може розглядатися ізольовано від економічної стратегії: обидва вектори мають реалізовуватись у тісному взаємозв'язку, взаємодоповнюючи один одного задля формування передумов для стабільного розвитку та збереження людського потенціалу.

Висновки. Подолання демографічної кризи має бути винесено в ранг державних пріоритетів на найближчі десятиліття, на одному рівні з завданнями повоєнної економічної відбудови, євроінтеграції та національної безпеки. Демографічний компонент має

бути системно інтегрований у загальнонаціональні плани розвитку, враховуватись при формуванні соціальної, економічної, освітньої, медичної та регіональної політики. Пріоритетними мають стати заходи, спрямовані на стимулювання народжуваності, підвищення тривалості життя та забезпечення здорового старіння. Необхідним є запровадження постійного моніторингу та гнучке коригування міграційної політики. У випадку, якщо значна частина біженців не повернеться після завершення активної фази війни, доцільно розглянути сценарії керованої імміграції, орієнтованої на заповнення критично важливих вакансій в економіці за зразком програм «гостьових працівників». Успішне подолання демографічної кризи створить базові умови для відтворення національного потенціалу: забезпечить трудові ресурси для економіки, мобілізаційний резерв для оборони, платників податків для бюджетної системи, а також формуватиме нові покоління для соціального відродження. Таким чином, інвестиції в демографічну політику мають розглядатися як інвестиції у фундаментальне — в саме існування, стабільність і процвітання української держави у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ukraine Population (LIVE). URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/> (дата звернення: 1.06.2025).
2. Ukraine's demographic crisis UNFPA 22 October 2024. URL: <https://www.unognewsroom.org/story/en/2394/ukraines-demographic-criss-unfpa-22-october-2024> (дата звернення: 1.06.2025).
3. The mortality rate in Ukraine is three times higher than the birth rate in 2024. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/birth-death-2024-6> (дата звернення: 1.06.2025).
4. Nicole Maestas, Kathleen J. Mullen, David Powell. The Effect of Population Aging on Economic Growth, the Labor Force, and Productivity. *American Economic Journal: Macroeconomics*, vol. 15, no. 2, April 2023. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257%2Fmac.20190196> (дата звернення: 2.06.2025).
5. New approaches are needed to deal with sluggish growth, low interest rates, and an absence of inflation. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/larry-summers-on-secular-stagnation> (дата звернення: 2.06.2025).
6. UN Policy Paper on Population Dynamics. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20ENG.pdf (дата звернення: 3.06.2025).
7. Jonas F Ludvigsson, Andrii Loboda. Systematic review of health and disease in Ukrainian children highlights poor child health and challenges for those treating refugees. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9324783/> (дата звернення: 3.06.2025).
8. Ueffing, P., Adhikari, S., K.C., S., Poznyak, O., Goujon, A. and Natale, F., Ukraine's population future after the Russian Invasion, EUR 31439 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132458> (дата звернення: 3.06.2025).
9. Демографічна криза в Україні: через 10 років на одного працюючого буде два пенсіонери (інфографіка). URL: <https://uifuture.org/publications/22092-demograficna-kriza-v-ukraini-cerez-10-rokiv-pracuucih-v-ukraini-bude-v/> (дата звернення: 6.06.2025).
10. Canada's population estimates: Record-high population growth in 2022. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/230322/dq230322f-eng.htm> (дата звернення: 6.06.2025).

11. Remittances Slowed in 2023, Expected to Grow Faster in 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099714008132436612/pdf/IDU1a9cf73b51fcad1425a1a0dd1cc8f2f3331ce.pdf> (дата звернення: 6.06.2025).
12. Matthias Lücke, David Saha. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. URL: https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2022/02/GAG_UKR_PS_02_2019_en.pdf (дата звернення: 6.06.2025).
13. Ukraine Birth Rate (1950-2025). URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/ukr/ukraine/birth-rate> (дата звернення: 6.06.2025).
14. Birth rate in Ukraine drops to a critical level. URL: <https://spzh.eu/en/news/78590-birth-rate-in-ukraine-drops-to-a-critical-level> (дата звернення: 3.06.2025).
15. World Health Organization. Data. URL: <https://data.who.int/countries/804> (дата звернення: 6.06.2025).
16. Ukrainian citizens in the EU. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU (дата звернення: 6.06.2025).
17. Ella Libanova. Ukraine's Demography in the Second Year of the Full-Fledged War. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-demography-second-year-full-fledged-war> (дата звернення: 6.06.2025).
18. Welcome to UNHCR's Refugee Population Statistics Database. URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics> (дата звернення: 3.06.2025).
19. Numbers and Evidence of Forcible Deportation of Ukrainians to Russia in the Russo-Ukrainian War. URL: <https://deportation.org.ua/numbers-and-evidence-of-forcible-deportation-of-ukrainians-to-russia-in-the-russo-ukrainian-war/> (дата звернення: 4.06.2025).
20. Fertility rate, total (births per woman). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (дата звернення: 6.06.2025).
21. Age dependency ratio (% of working-age population). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND?end> (дата звернення: 6.06.2025).
22. Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. URL: <https://www.populationpyramid.net/ukraine/2023/> (дата звернення: 8.06.2025).
23. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf> (дата звернення: 4.06.2025).
24. UKRAINE Human Development Update In Focus: Disability and Inclusion. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099032824073057091/pdf/P1812361d6feb006c1a506192390987152a.pdf> (дата звернення: 4.06.2025).
25. The influence of family policies on fertility in France. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undp_egm_201511_policy_brief_no._7.pdf (дата звернення: 4.06.2025).
26. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/49206/file/UNICEF_SitAn_2024_ENG.pdf.pdf (дата звернення: 14.06.2025).
27. Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх та хто повернеться? Четверта хвиля досліджень. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-troh-rokiv-za-kordonom.pdf> (дата звернення: 14.06.2025).
28. National unity hubs will open in European countries – Zelensky. URL: <https://unn.ua/en/news/national-unity-hubs-will-open-in-european-countries-zelensky> (дата звернення: 14.06.2025).
29. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.06.2025).

REFERENCES:

1. Ukraine Population (LIVE). URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/> (accessed June 01, 2025).
2. Ukraines demographic crisis UNFPA 22 October 2024. URL: <https://www.unognewsroom.org/story/en/2394/ukraines-demographic-criss-unfpa-22-october-2024> (accessed June 01, 2025).
3. The mortality rate in Ukraine is three times higher than the birth rate in 2024. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/birth-death-2024-6> (accessed June 01, 2025).
4. Nicole Maestas, Kathleen J. Mullen, David Powell. The Effect of Population Aging on Economic Growth, the Labor Force, and Productivity. *American Economic Journal: Macroeconomics*, vol. 15, no. 2, April 2023. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257%2Fmac.20190196> (accessed June 02, 2025).

5. New approaches are needed to deal with sluggish growth, low interest rates, and an absence of inflation. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/larry-summers-on-secular-stagnation> (accessed June 02, 2025).
6. UN Policy Paper on Population Dynamics URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20ENG.pdf (accessed June 03, 2025).
7. Jonas F Ludvigsson, Andrii Loboda. Systematic review of health and disease in Ukrainian children highlights poor child health and challenges for those treating refugees. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9324783/> (accessed June 03, 2025).
8. Ueffing, P., Adhikari, S., K.C., S., Poznyak, O., Goujon, A. and Natale, F., Ukraine`s population future after the Russian Invasion, EUR 31439 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132458> (accessed June 03, 2025).
9. Demograficzna kryza w Ukrainie: przez 10 lat na jednego pracującego będzie dwa emeryci (infografika). [Demographic crisis in Ukraine: in 10 years there will be two pensioners for every working person (infographic)] URL: <https://uifuture.org/publications/22092-demograficzna-kryza-w-ukrainie-cerez-10-rokiv-pracuucih-v-ukraini-bude-v/> (accessed June 06, 2025).
10. Canadas population estimates: Record-high population growth in 2022. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/230322/dq230322f-eng.htm> (accessed June 06, 2025).
11. Remittances Slowed in 2023, Expected to Grow Faster in 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099714008132436612/pdf/IDU1a9cf73b51fcad1425a1a0dd1cc8f2f3331ce.pdf> (accessed June 06, 2025).
12. Matthias Lücke, David Saha. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact URL: https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2022/02/GAG_UKR_PS_02_2019_en.pdf (accessed 3.06.2025).
13. Ukraine Birth Rate (1950-2025). URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/ukr/ukraine/birth-rate> (accessed June 06, 2025).
14. Birth rate in Ukraine drops to a critical level. URL: <https://spzh.eu/en/news/78590-birth-rate-in-ukraine-drops-to-a-critical-level> (accessed June 06, 2025).
15. World Health Organization. Data. URL: <https://data.who.int/countries/804> (accessed June 06, 2025).
16. Ukrainian citizens in the EU. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU (accessed June 05, 2025).
17. Ella Libanova. Ukraines Demography in the Second Year of the Full-Fledged War. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-demography-second-year-full-fledged-war> (accessed June 03, 2025).
18. Welcome to UNHCRs Refugee Population Statistics Database URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics> (accessed June 03, 2025).
19. Numbers and Evidence of Forcible Deportation of Ukrainians to Russia in the Russo-Ukrainian War. URL: <https://deportation.org.ua/numbers-and-evidence-of-forcible-deportation-of-ukrainians-to-russia-in-the-russo-ukrainian-war/> (accessed June 04, 2025).
20. Fertility rate, total (births per woman). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (accessed June 06, 2025).
21. Age dependency ratio (% of working-age population). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND?end> (accessed June 06, 2025).
22. Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. URL: <https://www.populationpyramid.net/ukraine/2023/> (accessed June 08, 2025).
23. Trudovi resursy dla povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozviazannia. [Labor resources for the post-war reconstruction of Ukraine: status, problems, solutions]. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf> (accessed June 04, 2025).
24. UKRAINE Human Development Update In Focus: Disability and Inclusion. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099032824073057091/pdf/P1812361d6feb006c1a506192390987152a.pdf> (accessed June 04, 2025).
25. The influence of family policies on fertility in France. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undp_egm_201511_policy_brief_no._7.pdf (accessed June 04, 2025).
26. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/49206/file/UNICEF_SitAn_2024_ENG.pdf.pdf (accessed June 04, 2025).
27. Ukrainski bizhentsi pislia trokh rokiv za kordonom: skilky yikh ta khto povernetsia? Chetverta khvyliya doslidzhen. [Ukrainian refugees after three years abroad: how many are there and who will return? The fourth wave of

research]. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-troh-rokiv-za-kordonom.pdf> (accessed June 14, 2025).

28. National unity hubs will open in European countries – Zelenskyy. URL: <https://unn.ua/en/news/national-unity-hubs-will-open-in-european-countries-zelenskyy> (accessed June 14, 2025).

29. Pro skhvalennia Stratehii demohrafichnoho rozvytku Ukrainy na period do 2040 roku. [On approval of the Demographic Development Strategy of Ukraine for the period until 2040]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/922-2024-%D1%80#Text> (accessed June 14, 2025).